

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1949 – 1991)

У студії розглянуто та проаналізовано основні етапи становлення системи військового навчання студентів вищих навчальних закладів Польської Народної Республіки. Специфіка дослідження полягає у вивченні досвіду країни – члена Організації Варшавського договору, в якій військове навчання студентів вводилося за зразком системи військового навчання в Радянському Союзі. Метою автора – не порівняння систем військового навчання, а передусім висвітлення особливостей та правових аспектів військового вишколу студентів ПНР. Проаналізовано основні закони на ухвали, відповідно до яких впроваджувалася система військового вишколу, а також проводились її часті зміни та реформи. На основі використаних матеріалів та джерел, авторка дійшла висновків, що військова підготовка студентів вищих навчальних закладів ПНР була введена для збільшення чисельності навченого резерву, відповідно до окремих військових спеціальностей, які потребувало військо, яке було частиною Східного або Радянського блоку. Ця система пройшла низку змін та реформ і була ліквідована в результаті політичних змін у Польщі та геополітичних змін у світі, загалом, у 1991 р., через свою неактуальність та адаптацію польської армії до стандартів та вимог НАТО.

Ключові слова: військове навчання, офіцери запасу, Організація Варшавського Договору, Польська Народна Республіка, вищі навчальні заклади.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в часі початку широкомасштабної війни на території України, яку розпочала російська федерація, стало важливо звернути увагу на те, які військово-політичні амбіції переслідують росіяни, а тому – звернути увагу на геополітику Радянського Союзу другої половини ХХ ст. та його військово-політичні прагнення.

У другій половині ХХ ст. значна частина Центральної та Східної Європи потрапила у сферу впливу Радянського Союзу. У цьому ареалі були створені соціалістичні уряди, лояльні до Радянського Союзу, які працювали відповідно до настанов держави-гегемона, а країни перетворились у, так звані, держави «народної демократії». Так у травні 1955 року була створена Організація Варшавського

Шелестак Лариса Романівна, доктор філософії (PhD), асистент кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів.

© Шелестак Л. Р., 2024.

договору (Павленко, 2005), яка мала на меті протистояти західним державам – членам Північноатлантичного альянсу (НАТО, 1949 р.) та закріпила біполярність світу. Вищим органом Організації був Політичний консультативний комітет, що знаходився у Москві та відав політичними проблемами, а Об'єднане командування збройних сил Пакту (Павленко, 2005) контролювало багатонаціональні сили зі штабом у Варшаві (*Albania, Bulgaria, Hungary, German Democratic Republic, Poland, Romania, Union of Soviet Socialist Republics And Czechoslovakia Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance № 2962 on 14 May 1955*). Відтак формування військових кадрів в Радянському Союзі та в країнах, які від нього залежали становило важливе місце у їх військово-політичному житті. Подібно як і в Радянському Союзі у систему військового вишколу потрапили студенти вищих навчальних закладів.

Метою та завданнями статті є охарактеризувати етапи розвитку системи військового навчання студентів в країнах ОВД на прикладі вищих навчальних закладів Польської Народної Республіки.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Історіографія нашої статті є достатньо обширна. Для дослідження авторка використала здобутки польської історіографії, найактуальніші наукові статті та монографії. У працях польських науковців представлені становлення, основні етапи розвитку військового навчання студентів та його реформування тощо. Казимир Чаплинський та Владислав Пекала у свої працях зосереджують увагу на особливостях військового навчання в Політехніці Щецина 1949–1986 рр. (*Czaplinski & Wlodarczyk, 1987: 97*) та Політехніки в Лодзі 1949–1991 (*Pekala, 2010: 143*). Дослідники подають інформацію про організацію військового навчання у політехнічних вишах, проводять детальний огляд та аналіз основних засад військового навчання студентів, характеризують зміни та реформи військового навчання, а також детально описують організацію навчання. Вони характеризують структуру і діяльність військового відділу, навчання студентів із теоретичного та практичного навчання, а також списки військових частин, де перебували студенти на практичному вишколі. У студіях детально подано історіографію та бібліографію проблематики. Зауважимо, що окремі розділи книг стосувалися керівного складу та викладачів військового навчання. Для кращого розуміння читачів суспільного клімату та ставлення поляків до військового навчання подано розділ «Військове навчання в житті Університету і міста». Монографії подають інформацію про завершальний період існування системи

військового вишколу студентів цивільних вишів та закриття військових департаментів у 1991 році (Czaplinski & Wlodarczyk, 1987: 97; Pekala, 2010). Вартими уваги є статті науковців Єжи Бенжміровського (Będźmirowski, 2007: 5–17), Бартоша Татчина (Tatczyn, 2022: 148–159), Ренати Матесьяк (Mateusiak, 2018: 151–163) тощо. Автори статей детально аналізують систему підготовки офіцерів резерву у ПНР від 1949 року. У статті Ренати Матесьяк згадується не лише про військове навчання студентів, але й про загальний студентський страйк проти військового навчання в кінці 1980-х рр. (Mateusiak, 2018: 151–163). Автор використала також дисертацію польського дослідника Яцека Бартовяка (Bartkowiak, 2018: 417), в якій побіжно представлено організацію військового навчання студентів Польщі, а також страйки студентів у 1980-х роках, причинами та вимогами яких була і проблема військового навчання в цивільних навчальних закладах (Bartkowiak, 2018: 417).

Важливим джерелом до дослідження проблематики є методи усної історії: інтерв'ю та анкетування. У студії авторка використала матеріали анкетування випускника Варшавського університету Януша Рудзінського, який навчався військової підготовки упродовж 1974–1979 рр. (Rudziński, *Kwestionariusz dla absolwentów polskich uczelni w okresie PRL-u (1970–1990), підгом. Л. Шелестак, 2023*). В анкеті зосереджено увагу на питаннях про навчальний процес та предмети, механізми переходу до навчання у військових частинах, де студенти після служби отримували своє військове звання, а також на особистому ставленні студентів до військового навчання (Rudziński, 2023).

Варто зауважити, що інформацію щодо проблеми студентського опору військовому навчанню наприкінці 1980-х рр., а також ліквідацію навчання автор отримала із документів Архіву Ягеллонського університету «*Studium Wojskowe (1977, 1986, 1987–1991) Wojkot Studium 1988–1989*». У цій справі зібрано газетні публікації, студентські агітаційні листівки із закликами бойкотувати військове навчання, матеріали Колегіумів ректорів Краківських університетів над вирішенням студентських вимог щодо реформування та ліквідації військового навчання, а також документи військового департаменту і, зокрема, документ про ліквідацію військового навчання в Ягеллонському університеті (*Archiwum UJ, Sygn. BR 91*).

Виклад основного матеріалу. Від 1949 р. у Польській Республіці (Польська Республіка – офіційна назва держави упродовж 1944–1952 рр., а від 1952 до 1989 рр. – Польська Народна Республіка) відбувається процес розширення армії, який збігся із загостренням

міжнародної ситуації. Посаду Міністра національної оборони від 6 листопада 1949 року отримав маршал Радянського Союзу Костянтин Рокоссовський, за ініціативи якого розпочалось збільшення фінансування армії (Roszkowski, 2004). У той же час відповідно до положень Закону від 7 квітня 1949 року «Про проходження військової служби студентів вищих навчальних закладів» розпочалась військова підготовка студентів цивільних навчальних закладів (Czaplinski & Wlodarczyk, 1987; Taczyn, 2022: 149).

Саме військове навчання розпочалось від 1949–1950 навчального року. Воно тривало три курси по декілька годин на тиждень та складалось із теоретичної та практичної частин (Taczyn, 2022: 149). Перші військові департаменти передусім були створені при технічних вузах і університетах (Mateusiak, 2018: 152). Основною причиною введення військового навчання у виші можна виділити той факт, що певна кількість юнаків одночасно отримуючи вищу освіту та фах для потреби розвитку економіки, залишалась поза системою військової підготовки, а в державі був відносно низький рівень військової освіти, який потрібно було покращувати (Taczyn, 2022: 149–150).

Упродовж 1949–1955 рр. військова підготовка передбачала навчання військової спеціальності відповідно до фаху, який здобували студенти, або, частіше, до профілю вишу. Програма підготовки включала загальновійськові предмети: муштру, Статути військової служби, польову підготовку, стрілецьку підготовку, артилерійську підготовку тощо (Pekala, 2010: 15). Заняття у департаменті проводилися один день на тиждень окремо для кожної групи. Перед заняттями проводилась ранковий розрахунок, під час якого командир роти доповідав про готовність підрозділу до занять начальнику навчальної частини. Після цього командири відводили слухачів на денні заняття. Програма навчання включала теоретичні заняття, а також заняття практичні на полігоні чи в тирі. На заняття студенти приходили у власному одязі (Pekala, 2010: 17). Повний курс навчання тривав три роки від першого до шостого семестру (пізніше – від другого до восьмого). Після четвертого та шостого семестрів студентів відправляли у літній табір «Полігон» (Pekala, 2010: 16). Курс завершувався складанням випускного іспиту, склад комісії якого визначали наказом Міністра національної оборони (Pekala, 2010: 29), та присвоєнням ранги хорунжого (прапорщика) із звільненням в запас (Pekala, 2010: 16). Офіцерами могли стати лише ті

випускники, що пройшли строкову військову службу та перепідготовку в офіцерських школах (*Tatczyn, 2022: 149*).

Система військового вишколу у цивільних вишах не раз проходила модифікацію. Реформи проводились з урахуванням специфіки навчального закладу. Навчання і надалі проводилось за трирічним циклом військової підготовки по декілька годин упродовж кожного тижня та тридцятиденною практикою у військових частинах. Програма військового навчання була для студентів обов'язковою. Вони складали заліки з усіх предметів, що входили до програми, а після здачі випускного іспиту на практичних навчаннях при військовій частині їм присвоювали перше офіцерське звання підпоручника (молодшого лейтенанта) (*Tatczyn, 2022: 150–151*). У першій половині 1950-х рр. введено обов'язковий військовий день для навчання із обов'язковим носінням студентами військової форми. Від того часу збільшили кількість навчальних годин теоретичного курсу до 450, а також на канікулах студенти проходили табірні збори тривалістю 6–8 тижнів при військових частинах (*Tatczyn, 2022: 150–151*).

Варто зауважити, що такі ж складові системи підготовки офіцерів запасу були і в Радянському Союзі із переважно 450-годинним теоретичним курсом, військовим днем, обов'язковою формою, та тривалістю практичного курсу тощо (*Szelestak, 2021: 265*). Припускаємо, що програми військового навчання як і сама система військового вишколу дублювалась із програм підготовки офіцерів запасу країни-гегемона.

Від 1956 до 1972 рр. в результаті реформи військова підготовка тривала чотири роки, а заняття й надалі проводились методом військового дня раз на тиждень. Студентів навчали загальновійськової підготовки, що включала такі предмети: Статути, муштра, вогнева та тактична підготовка, топографія, зв'язок тощо. Навчальний день і надалі включав розрахунок, загальновійськовий цикл підготовки (стрільба, муштра), 6-годинні заняття та збори наприкінці занять (*Pekala, 2010: 39*).

Після закінчення другого і п'ятого курсів студенти проходили 30-денну підготовку на полігоні, а після другого вишколу – здавали екзамен та отримували звання підхорунжого запасу. Таке військове навчання було рівнозначним проходженню військової служби (*Pekala, 2010: 38*). Звільнені в запас випускники в ранзі підхорунжого відбували періодичні навчання при військових частинах (*Pekala, 2010: 41*) та могли керувати взводом. Офіцерське

звання вимагало від випускників додаткового профільного вишколу на Курсах підготовки офіцерів резерву (КПОР) при військових частинах тривалістю три місяці (Tatczyn, 2022: 151). Така система із мінімальними змінами, що були введені лише від 1970 р., існувала до 1972 року.

Варто зауважити, що відповідно до наказу Міністра національної оборони № 8/MON від 15 лютого 1954 р. студенти медичних вишів проходили 330-годинну військову підготовку тривалістю чотири семестри, а під час канікул перед останнім курсом призивались на місяць на військові збори, після чого звільнялись у запас (Tatczyn, 2022: 153).

Чергову реформу військового навчання проведено відповідно до Ухвали Ради Міністрів ПНР № 240 від 8 вересня 1972 року, а також Розпорядження Міністра Національної оборони від 26 березня 1973 року. Годі запровадили нову систему підготовки, програма якої залежала від типу вищої школи (Mateusiak, 2018: 152). Відповідно до Ухвали впроваджувалась військова підготовка у вищих навчальних закладах, які були зазначені у списку Міністра національної оборони, та первинна військова підготовка при військових частинах терміном один рік після закінчення випускниками вишів. Програма військового навчання залишалась без змін у тих навчальних закладах, які не потрапили у згаданий вище список. Навчання включало і теоретичні, і практичні заняття. Практичні заняття могли організовувати у вільний від навчання час чи на канікулах при таборах, або на базі іншого університету. Військове навчання студентів підпадало під юрисдикцію двох Міністерств: науки і вищої освіти і технології (чи інших міністерств, під управлінням яких були окремі виші) та Міністерства національної оборони (*Zbiór przepisów normujących Wojskowe i Obronne Szkolenie studentów w Studium Wojskowym, Szkole Oficerów Rezerwy i Jednosce Wojskowej*, 1975: 22–23).

Якщо досі реформували лише навчальні програми, то відтепер військовий департаменти при університеті зазнавав реорганізації – змінювались завдання та сфера його діяльності (Pekala, 2010: 75). Нова модель навчання передбачала двосеместрову військову підготовку тривалістю 180 годин на рік, а після завершення теоретичного курсу – рік практичного вишколу, який спочатку відбувався у Вищій школі офіцерського резерву, а потім випускників скеровували на практики у військові частини (Tatczyn, 2022: 152). Наприклад, для студентів Варшавського університету навчання проводилось один день в тиждні два семестри на третьому курсі

(Rudziński, 2023). Натомість для студентів, непридатних до дійсної військової служби, та студенток було передбачено оборонну підготовку, спрямовану на здобуття початкових знань та навичок самооборони (*Zbiór przepisów normujących Wojskowe i Obronne Szkolenie studentów w Studium Wojskowym, Szkole Oficerów Rezerwy i Jednosce Wojskowej, 1975: 22–23*), що тривала 180 годин (Mateusiak, 2018: 152), яку забезпечували військові департаменти (Pekala, 2010: 76). Навчальна програма оборонної підготовки була адаптована відповідно до профілю вишу, наприклад, в університетах, академіях і вищих педагогічних і сільськогосподарських закладах навчали за санітарно-оборонною спеціальністю, а в технічних вишах – за спеціальністю «аварійно-рятувальна справа загального та спеціального призначення» (Tatczyn, 2022: 152). Відповідно до нової системи вишколу військовий департамент зобов'язувався готувати студентів до майбутньої служби у військах. З числа студентів, які проходили підготовку, навчальна комісія відбирала певну кількість випускників для подальшої служби до військових частин за профілем підготовки (Pekala, 2010: 76).

Відповідно до наказу Міністра національної оборони № 27/MON від 26 березня 1973 року «Про бойову та оборонну підготовку студентів ВНЗ», у липні 1973 року створено Школи офіцерів резерву (ШОР) у вищих офіцерських школах і навчальних центрах, завданням яких була військова підготовка студентів вищих навчальних закладів, придатних до дійсної військової служби, та готувати їх на командирські посади. Щороку вони готували випускників університету двічі: від січня до червня і від липня до грудня (Tatczyn, 2022: 152). Для військового навчання в ШОР проводився відбір кандидатів, який чинила комісія із представників військового округу та університету. Брало до уваги попередні успіхи кандидата із військового навчання, а також думку декана факультету та політичних і молодіжних організацій університету. Особи, що вступили на навчання в ранзі підхорунжого (Pekala, 2010: 76), змогли продовжити річне стажування у ШОР та військових частинах, а також скласти офіцерський іспит й отримати звання офіцера, тобто підпоручника запасу (Tatczyn, 2022: 152; Pekala, 2010: 76).

Зазначимо, що реформа була проведена, щоб модернізувати застарілу систему навчання, а також стандартизувати навчання офіцерів запасу в цивільних вищих навчальних закладах держав Варшавського договору. Зауважуємо, що відповідно до реформи впроваджувалась подібна практика як і в університетах СРСР,

де окремі викладачі – офіцери військового департаменту відповідали за окремий факультет, входили до складу Ради факультету та займались просвітницькою та громадською роботою (Pekala, 2010: 110).

Цікаво, що реформа була сприйнята позитивно цивільним керівництвом навчальних закладів. Зокрема ректор Гданського технологічного університету Томаш Бернацкі підкреслив, що система забезпечує постійну подачу навченого персоналу офіцерів запасу, наближає випускників вишів до питань оборони країни, ознайомлює з побутом, організацією та завданнями збройних сил (Tatczyn, 2022: 152–153).

Така модель військового навчання із певними змінами була актуальна до 1981 року. Після впровадження військового стану у Польській Народній Республіці у 1981 році ситуація вимагала докорінних змін системи військового навчання студентів цивільних вишів. Від 1981–1982 навчального року програму навчання було скореговано. Передусім скоротили кількість годин військово-теоретичного курсу, а також практичного вишколу. Після складання іспитів курсанту присвоювали ранг хорунжого або призначали чергове сержантське звання та звільняли в запас (Tatczyn, 2022: 153).

На хвилі трансформації державного устрою Міністерство національної оборони від 1989–1990 навчального року ввело нову програму військового навчання для студентів університетів, що були підзвітні Міністрові національної освіти, Міністрові охорони здоров'я, Міністрові транспорту, судноплавства і зв'язку, а також Голові Комітету у справах молоді і фізичної культури. Тоді ж було ліквідовано стару систему підготовки особових резервів і замінено її п'ятимісячною перепідготовкою, що відбувалась в школах курсантів резерву та практикою в таборах для окремих військовозобов'язаних студентів (Tatczyn, 2022: 153).

Глобальні геополітичні зміни та демократизаційні процеси в Європі спричинили глибокі перетворення державної системи Польщі, що призвело до ліквідації системи військового навчання студентів у 1991 р. Підставою до цього став Наказ Міністерства Національної оборони № Pf. 16/ORG від 2 березня 1991 року «Про ліквідацію від 31 березня 1991 року Військових департаментів в складі Міністерства народної освіти». Документація військових департаментів після їхньої ліквідації була передана в архів Міністерства національної оборони (Pekala, 2010: 123). Тоді ж ліквідували Школи офіцерів резерву, залишивши всього лиш

одну у Познані, де військове навчання студентів проводилось виключно на добровільних засадах. У наступні роки система військового навчання формувалась відповідно до нових потреб відновленої Польської Республіки (*Tatczyn, 2022: 153–154*).

Висновки. Система військового навчання студентів цивільних вищих навчальних закладів Польської Народної Республіки у другій половині ХХ ст. мала на меті мілітаризувати значну частину суспільства. Зі створенням Організації Варшавського договору, що закріпила існуючу геополітичну ситуацію, військове навчання студентів мало також на меті політичний та ідеологічний вплив на молодь. Попри те, що країни так званої «народної демократії» були незалежним та мали власні Військові міністерства, тут існували лояльні до Радянського Союзу соціалістичні уряди, які працювали за вказівками держави-гегемона.

Сама система військової підготовки студентів Польської Народної Республіки була подібною до системи вишколу офіцерів запасу в Радянському Союзі. Військове навчання для студентів було обов'язкове, а сама система підготовки упродовж досліджуваного періоду зазнала низки змін та трансформацій і проіснувала до 1991 року.

Використані посилання

Павленко А. (2005). Варшавський договір, *Енциклопедія Сучасної України*, Т. 4, Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, URL: <https://esu.com.ua/article-33231> (дата звернення 30 травня 2024).

Albania, Bulgaria, Hungary, German Democratic Republic, Poland, Romania, Union of Soviet Socialist Republics And Czechoslovakia Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance № 2962 on 14 May 1955, Warsaw: United Nations Treaty Collection, 23 p. URL: <https://web.archive.org/web/20131002102140/http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/volume-219-I-2962-Other.pdf> (дата звернення 31 травня 2014).

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Sygn. BR 91 1988–1991, Studium Wojskowe (1977, 1986, 1987–1991) Bojkot Studium 1988–1989).

Bartkowiak J. (2018). Walka o studencką samorządność na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1980–1989, *Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Ryszarda Wryka*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 417 s.

Będźmirowski J. (2007). System szkolenia oficerów rezerwy dla marynarki wojennej PRL w latach 1945–1991 a wybrane elementy tego systemu w niektórych państwach NATO i Układu Warszawskiego (cz. 1), *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, nr. 2 (169), S. 5–17.

Czaplinski K. & Włodarczyk W. (1987). Studium Wojskowe Politechniki Szczecińskiej w latach 1949–1986, Szczecin, 97 s.

Mateusiak R. (2018). Biblioteka Studium Wojskowego (1982–1991) i losy jej księgozbioru po likwidacji Studium Wojskowego, *Biblioteki specjalistyczne Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, Katowice: Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, S. 151–163.

Pekala W. (2010). Studium Wojskowe Politechniki Lodzkiej 1949–1991. *Zeszyty historyczne Politechniki Lodzkiej. Zeszyt 11*, 143 s.

Roszkowski W. (2004). *Historia Polski 1914–2004*, Wyd X rozszerzone, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 189 s.

Rudziński J. (2023). Kwestionariusz dla absolwentów polskich uczelni w okresie PRL-u (1970–1990), підготувала Лариса Шелестак, Варшава.

Szelestak Ł. (2021). Ustanowienie sowieckiego systemu przysposobienia obronnegowcywilnych szkołach wyższych we Lwowie (1944–1961). *Krakowskie Pismo Kresowe. Rocznik 13*, S. 261–270. <https://doi.org/10.12797/KPK.13.2021.13.16>

Tatczyn B. (2022). Szkolenie kadry rezerwy w Wojsku Polskim w latach 1945–2010, *Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, nr. 2 (18), S. 148–159. DOI: 10.5281/zenodo.7375583

Zbiór przepisów normujących Wojskowe i Obronne Szkolenie studentów w Studium Wojskowym, Szkole Oficerów Rezerwy I Jednosce Wojskowej. (1975). Głansk: Studium Wojskowe Politechniki Gdanskiej, 64 s.

References

Pavlenko A. (2005). Warsaw Pact, *Encyclopedia of Modern Ukraine*, Vol. 4, Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, URL: <https://esu.com.ua/article-33231> (accessed May 30, 2024). (ukr.)

Albania, Bulgaria, Hungary, German Democratic Republic, Poland, Romania, Union of Soviet Socialist Republics And Czechoslovakia Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance № 2962 on 14 May 1955, Warsaw: United Nations Treaty Collection, 23 p. URL: <https://web.archive.org/web/20131002102140/http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202019/volume-219-I-2962-Other.pdf> (accessed May 31, 2014). (eng.)

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Sygn. BR 91 1988–1991, Studium Wojskowe (1977, 1986, 1987–1991) Bojkot Studium 1988–1989). (pol.)

Bartkowiak, J. (2018). Walka o studencką samorządność na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1980–1989, *Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Ryszarda Wryka*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 417 s. (pol.)

Będziński, J. (2007). System szkolenia oficerów rezerwy dla marynarki wojennej PRL w latach 1945–1991 a wybrane elementy tego systemu w niektórych państwach NATO i Układu Warszawskiego (cz. 1), *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, nr. 2 (169), S. 5–17. (pol.)

Czapliński, K. & Włodarczyk, W. (1987). *Studium Wojskowe Politechniki Szczecińskiej w latach 1949–1986*, Szczecin, 97 s. (pol.)

Mateusiak, R. (2018). Biblioteka Studium Wojskowego (1982–1991) i losy jej księgozbioru po likwidacji Studium Wojskowego, *Biblioteki specjalistyczne Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, Katowice: Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, S. 151–163. (pol.)

Pekala, W. (2010). Studium Wojskowe Politechniki Lodzkiej 1949–1991. *Zeszyty historyczne Politechniki Lodzkiej. Zeszyt 11*, 143 s. (pol.)

Roszkowski, W. (2004). *Historia Polski 1914–2004*, Wyd X rozszerzone, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 189 s. (pol.)

Rudziński, J. (2023). Kwestionariusz dla absolwentów polskich uczelni w okresie PRL-u (1970–1990), підготувала Лариса Шелестак, Варшава. (pol.).

Szelestak, Ł. (2021). Ustanowienie sowieckiego systemu przysposobienia obronnegowcywilnych szkołach wyższych we Lwowie (1944–1961). *Krakowskie Pismo Kresowe*. Rocznik 13, S. 261–270. <https://doi.org/10.12797/KPK.13.2021.13.16> (pol.).

Tatczyn, B. (2022). Szkolenie kadr rezerwy w Wojsku Polskim w latach 1945–2010, *Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, nr 2 (18), S. 148–159. DOI: 10.5281/zenodo.7375583 (pol.).

Zbiór przepisów normujących Wojskowe i Obronne Szkolenie studentów w Studium Wojskowym, Szkole Oficerów Rezerwy I Jednosce Wojskowej. (1975). Głansk: Studium Wojskowe Politechniki Gdanskiej, 64 s. (pol.).

Shelestak L.

**SYSTEM OF MILITARY TRAINING OF STUDENTS OF HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC
(1949 – 1991)**

The study examines and analyzes the main stages of the establishment of the military training system for students of higher education institutions in the Polish People's Republic. The specificity of the research lies in studying the experience of a country – the member of the Warsaw Treaty Organization, where students military training was introduced similarly with the military training system in the Soviet Union. It is important to note, that in the second half of the 20th century a large part of Central and Eastern Europe fell into the sphere of influence of the Soviet Union. In this area, socialist governments loyal to the Soviet Union were created. They worked according to the instructions of the hegemonic state, and the countries turned into so-called «people's democracy» states. Thus, in the mid-1950s, the Warsaw Pact Organization was created, which aimed to oppose the Western powers and cemented the bipolarity of the world. Therefore, the formation of military personnel in the Soviet Union and in the countries that depended on it took an important place in their military and political life.

The author's goal is not to compare two military training systems but to highlight the features and legal aspects of the students military training in the Polish People's Republic. The main laws and decrees that introduced the military training system, as well as its frequent changes and reforms, were analyzed.

Based on the used materials and sources, the author concluded that the students military training in higher education institutions of the Polish People's Republic was introduced to increase the number of trained reserves in specific military specialties needed by the army, which was part of the Eastern or Soviet Bloc. Students military training in the educational institutions of the Polish People's Republic in the post-war period began in accordance with the Law of April 7, 1949 «On military service of students of higher educational institutions». The training itself started in 1949–1950. This system underwent several changes and reforms and was abolished after the political changes in Poland and the geopolitical changes in the world after 1991 due to its irrelevance and the adaptation of the Polish army to NATO standards and requirements.

Keywords: military training, reserve officers, Warsaw Treaty Organization, Polish People's Republic, Universities.